

RECENZIJOS

MARTYNAS PURVINAS. KLAIPĖDOS KRAŠTO MOKYKLŲ DRAUGIJOS ISTORIJA. KAUNAS, 1995

Nijolė Strakauskaitė

Knyga yra memuarinio pobūdžio, todėl nereikėtų griežtai taikyti mokslinių kanonų aiškinantis jos vertę istorijos mokslui. Tačiau knygos pavadinimas išreiškia tam tikrą pretenziją aprašomus įvykius vertinti istoriškai. Visa tai suteikia puikią progą pasvarstyti apie lietuviškų mokyklų vaidmenį Klaipėdos krašte 1923 – 1939 metais.

Knygą sudaro pratarmė, 13 skyrių ir priedai. Pirmieji keli knygos skyriai skirti mokyklų politikos Prūsijos valstybėje istorinei retrospektyvai. Čia daugiausia pakartojami P. Vileišio ir kitų lietuvių bei vokiečių mokslininkų teiginiai, kurie iki šiol yra kontroversiški.

Autoriaus pasakojimas darosi daug gyvesnis ir įdomesnis, o svarbiausia iliustruojamas dokumentų (įvairių įsakymų, paliepimų), susijusių su mokyklų veikla nuo 1920 m., kopijomis. Dėmesį traukia faktai apie Mažosios Lietuvos lietuvių tarybos pastangas prancūzų valdymo laikotarpiu (1920 – 1922) ieškoti galimybių grąžinti lietuvių kalbą į mokyklas, nors ne su visomis autoriaus interpretacijomis galima sutikti. Pavyzdžiui, komentuodamas 1921 metų pradžioje Mažosios Lietuvos lietuvių tarybos memorandumą, įteiktą generolui Odry, kurio svarbiausias punktas reikalavo lietuvių vaikus visų dalykų iš pat pradžių, išskyrus aukštesniąsias klases, mokyti lietuviškai Purvinas pažymi: “taryba, pasitikėdama prancūzų humanizmu, tikėjo, kad šitie nuosaikūs reikalavimai bus priimtini gubernatoriui Petisnė. Jis turėjo savo politinių tikslų sprendžiant krašto ateitį, todėl pataikavo vokiečiams, kuriems rūpėjo sulaukyti lietuvių tautinį atbudimą” (P. 28 – 30). Pirmiausia kalbant apie didelę įtampą, kuri tvyrojo Klaipėdos krašte valdant prancūzams, nederėtų operuoti tokiomis sąvokomis kaip humanizmas. Antra, Petisnė politikos esmė toli gražu nebuvo pataikavimas vokiečiams. Kad Petisnė nesutiko patvirtinti minėto memorandumo, kaip tik ir liudija, kad jis turėjo savų politinių tikslų. Kol dar 1921 m. politinės perspektyvos Klaipėdos krašte nebuvo labai aiškiai apibrėžtos, natūralu, kad buvo vengiama radikalių sprendimų ir tokioje svarbioje srityje kaip mokyklos. Be to, terminas “lietuvių tautinis atbudimas” Klaipėdos krašto kontekste aptariamuoju metu vargiai įmanomas. Gana tiksliai Klaipėdos krašto gyventojų nuotaikas “prancūzmečiu” apibūdino tuometinis Lietuvos ministras pirmininkas Ernestas Galvanauskas: “nei lietuviai ieškojo kelio į Lietuvą, nei vokiečiai – į Vokietiją. Vieni ir kiti žiūrėjo naudos”. Netgi Klaipėdos kraštą prijungus prie Lietuvos 1923 m., buvęs atsakingas už mokyklų veiklą direktorijoje atstovas, žinomas visuomenės veikėjas dr. Vilius Gaigalaitis taip pat nesiryžo skubiai įvesti lietuvių kalbos į krašto mokyklas. Tai rodo, kad patys klaipėdiškiai subtiliau žvelgė į sudėtingą mokyklų problemą, suvokdami, kad penkiasdešimt metų egzistavusios tik vokiškos mokyklos negali būti vienu užsimojimu pakeistos lietuviškomis ir pirmiausia dėl materialinių problemų (vadovėliai, mokytojai ir t.t.). Tačiau apskritai mokyklų padėtis prancūzų valdymo laikotarpiu yra menkai nušviesta mūsų historiografijoje, ir autoriaus pastangos šia prasme sveikintinos. Tuo metu įvykęs pirmasis “pasikeitimas nuomonėmis”

penkiolika metų trukusioje kovoje dėl lietuviškų mokyklų Klaipėdos krašte parodė politinę šios problemos potekstę.

Natūralu, kad M. Purvinas, pats aktyviai rėmęs prolietuviškas jėgas Klaipėdos krašte, kartais per daug sureikšmina jų įtaką. Pvz., teiginys, kad "... susipratę lietuviai ir santariečiai entuziastingai sutiko Klaipėdos krašto sujungimą su Lietuva 1923 sausio 15 d.", neatitinka istorinės tiesos, nes Klaipėdos krašto gyventojai buvo gana pasyvūs šių įvykių atžvilgiu (žr. *Vareikis V. Klaipėdos krašto užėmimas // Acta Historica Universitatis Klaipedensis. T. IV. 1995. P. 37*).

Tačiau čia pat autorius gana objektyviai sugeba įvertinti klaipėdiškių "atšalimo" Lietuvos atžvilgiu priežastis, nors ir vengia tai įvardinti kaip Lietuvos vyriausybės klaidas: "Jaunimo neįtraukė į Lietuvos valstybinį ir politinį gyvenimą, taip pat į darbą centro valdžios įstaigose. <...> Lietuvos ekonominės organizacijos "Lietūkis" ir "Žemės bankas" per vėlai pradėjo savo veiklą Klaipėdos krašte. Žemės bankas įsteigė savo skyrių Klaipėdoje tiktai 1929 m. Todėl, suprantama, kad krašto lietuviai, matydami, jog jų materialinė gerovė priklauso nuo Vokietijos palankumo, pamažu pasidavė vokiečių politinei vadovybei, kartu pasidarė tautiškai neaktyvūs, nors namuose ir toliau kalbėjo lietuviškai. <...> Į Klaipėdos kraštą atsikėlę centro valdžios įstaigų tarnautojai lietuviai, gyvenę skirtingose kultūrinėse ir socialinėse sąlygose, skyrėsi nuo vietos gyventojų savo papročiais ir, kas svarbiausia, tikyba" (P. 41).

Vertingiausia šios knygos dalimi laikytinas skyrius apie Mokyklų draugijos steigimąsi ir jos veiklą, nes jis paremtas ne tik autoriaus, aktyvaus Draugijos veikėjo, autentiškais prisiminimais, bet ir jo išgelbėtais Draugijos archyvo dokumentais. Kai kurie Draugijos dokumentai yra saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve (Draugijos susirašinėjimas su Švietimo ministerija ir kt. valdžios institucijomis), tačiau vien tik iš jų būtų sunkoka susidaryti galutinį vaizdą apie šios Draugijos nuveiktus darbus. Todėl M. Purvino knyga iš esmės papildoma archyvo medžiaga ir padeda susidaryti išsamų vaizdą apie lietuviškų mokyklų spartaus augimo priežastis. Svarbiausia iš šių priežasčių, be abejo, buvo Lietuvos vyriausybės politiniai tikslai, kuriuos iš dalies ir įgyvendino Mokyklų draugija. Beje, tuo metu šie tikslai atvirai nebuvo deklaruojami, nes taip pat elgėsi ir Vokietija, jų siekdama per Kulturbundą ir kitas kultūrinės krašto organizacijas. Tačiau M. Purvinas neįžvelgia ar bent jau neakcentuoja šio Lietuvos vyriausybės politikos aspekto. Pvz., teiginys, jog "... gubernatoriai nesirūpino krašto mokyklomis" (P. 51), skamba naiviai. Nuo pat Mokyklų draugijos įsikūrimo jos veikla buvo finansuojama slaptai Lietuvos Švietimo ministerijos, pervedant lėšas į gubernatoriaus einamąją sąskaitą. Atvirai to daryti neleido atitinkami Statuto straipsniai. Tuo tarpu Mokyklų draugija nario mokesčio surinkdavo vos kelis šimtus litų, kurių nepakako raštinei išlaikyti. Be to, plačiai knygoje aprašyta M. Reizgio direktorijos švietimo reforma (1934.09.24 – 1935.04.04) ir gubernatoriaus J. Navako veikla, įgyvendinant centro valdžios "kietą politiką", geriausiai atspindi tą faktą, jog gubernatoriai tik vykdė Lietuvos vyriausybės politiką.

Vertingi M. Purvino prisiminimai apie bandymą tartis su nacių valdžia dėl lietuviškų mokyklų statuso po 1939 m. kovo 23 d. lietuviškų mokyklų uždarymo ir Mokyklų draugijos veiklos uždraudimo. Gegužės mėnesį M. Purvinas ir Ūkininkų sąjungos pirmininkas M. Žvilius parengė memorandumą (P. 78), kuriame kaip vieną iš priežasčių leisti vėl atidaryti bent ribotą skaičių lietuviškų mokyklų Klaipėdos krašte nurodė buvus pakankamai didelį lietuviškų mokyklų mokinių skaičių 1939 m. pradžioje. Pvz., lietuviškose aukštesniosiose ir vidurinėse mokyklose 1938 m. mokėsi 42,2% visų Klaipėdos krašto mokinių. Tokie argumentai suerzino Rytprūsių nacių valdininkus. Dėl to ne tik nebuvo leista veikti

lietuviškoms mokykloms, bet ir šių žygių iniciatoriai, tarp jų ir M. Purvinas, turėjo skubiai išvykti iš Klaipėdos krašto.

Knygos autorius nepriklauso radikaliai nusiteikusioms prolietuviškoms jėgoms kaip „Santaros“ veikėjai (M. Gelžinis ir kt.), ilgus metus kantriai dirbo kultūros darbu, siekdamas ginti lietuvių kilmės Klaipėdos krašto gyventojų teises į gimtąją kalbą ir etninę kultūrą. Jis sugebėjo savo atsiminimų knygoje gana objektyviai vertinti klaipeidiškių padėtį Lietuvai ir Vokietijai aštriai konkuruojant dėl politinės, ekonominės ir kultūrinės įtakos Klaipėdos krašte, o šiame kontekste ir lietuviškų mokyklų padėtį bei Mokyklų draugijos vaidmenį. Todėl recenzuojama knyga yra svarus įnašas į tarpukario Klaipėdos krašto kultūros istoriją ir labai pravartu ją paskaityti visiems, besidomintiems šia problematika.